

© **Остапенко І.Г.**

4. Яровая Л. Колисниченко И. Реформирование социальной сферы Украины в контексте европейской интеграции / Л. Яровая, И. Колисниченко // Актуальні проблеми Європейської інтеграції. Зб. статей з питань європейської інтеграції та права / За ред. Д. Ягунова. Вип. 9. – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 41-47.
5. Горенко О. Європейська соціальна модель і європейські перспективи України / О. Горенко // Віче. 2009. – № 20. – С. 8-10.

Остапенко І.Г., здобувач кафедри філософії та соціології, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського

УДК: 101+314.2+316

ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ

У статті проводиться соціально-філософський аналіз економічної діяльності людини на основі принципів економічної раціональності. Економічні закономірності розглядаються в контексті суспільних тенденцій, відповідно до яких від членів суспільства за певних умов очікується певний образ дій. Специфіка принципу раціональності полягає в тому, що прогнозований образ дій в даному випадку вважається принципово вимірним.

Ключові слова: економічна діяльність, соціально-філософський аналіз, економічна теорія, раціональність, соціальна реальність.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЧЕЛОВЕКА: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАКОНОМЕРНОСТИ И ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ

В статье проводится социально-философский анализ экономической деятельности человека на основе принципов экономической рациональности. Экономические закономерности рассматриваются в контексте общественных тенденций, в соответствии с которыми от членов общества при определенных условиях ожидается определенный образ действий. Специфика принципа рациональности заключается в том, что прогнозируемый образ действий в данном случае считается принципиально измеримым.

Ключевые слова: экономическая деятельность, социально-философский анализ, экономическая теория, рациональность, социальная реальность.

ECONOMIC ACTIVITIES OF RIGHTS: METHODOLOGICAL PRINCIPLES AND SIGNIFICANT

In the article the socio-philosophical analysis of the cost of human activities on the basis of the principles of economic rationality. Economic laws are considered in the context of social trends, according to which members of the public under certain conditions, is expected to a certain course of action. Specificity rationality principle is that the projected image of action in this case is fundamentally measurable.

Keywords: economic activities, socio-philosophical analysis, economic theory, rationality, social reality.

Розуміння методологічних особливостей економічної теорії багато в чому залежить від кваліфікованої демаркації формальних і змістовних характеристик самого поняття «економічний». Таке розрізнення доречно буде звести до традиційного розведення змістовного об'єкта тієї чи іншої науки і її формального предмета.

Об'єктом статті можна вважати економічну діяльність людини.

Предметом є соціально-філософський аналіз економічної діяльності на основі принципу раціональності.

Метою статті будемо вважати - на основі проведеного соціально-філософського аналізу розкрити раціональні аспекти економічної діяльності.

Щодо всієї економічної теорії можна сказати, що її об'єкт становить господарська діяльність людини. Але нас цікавить яким чином можна виділити одну з можливих специфікацій цього загального об'єкта, а саме -

необхідні для цієї діяльності сторони людської природи. Аналіз останніх передбачає розгляд особливого типу раціональності, закладеного в економічній діяльності, а також процедур раціонального вибору і прийняття рішень. Мова тут йде вже про предмет економічного дослідження, тобто про один з можливих зрізів розгляду об'єкта економічної науки.

Таке розуміння економічного предмета характерно насамперед для сучасного стану економічної теорії (і, головним чином, її неокласичного напрямку), але бере свій початок від маржиналістської революції в економіці. Що ж до попередніх етапів розвитку економічної думки, то дане трактування має свою передісторію, в якій можна виділити, як мінімум, два відмінних від сучасного тлумачення предмета економічної науки.

Починаючи з найдавніших часів (стосовно до яких про економічну науку як таку говорити ще не доводиться) і закінчуючи -марксистськими економістами на чолі з Адамом Смітом, предмет дослідницького інтересу в економічній теорії зводився до досягнення сутності та факторів, що детермінують матеріальний добробут. Таке матеріалістичне трактування економічного предмета ще не вимагає ніяких особливих припущень про особливості раціональності економічної людини. Те ж відноситься і до наявності вибору як обов'язкової (у сучасній теорії) умови економічної поведінки. Людина тут розглядається в якості біологічного або, в кращому випадку, соціально-біологічного феномена, який формує відносини обміну з природно-соціальним середовищем. При цьому мета такого обміну апріорно тлумачиться як задоволення матеріальних потреб. Інша ж інтерпретація економічного предмета пов'язана з ім'ям Карла Маркса. Відповідно з поглядами цього вченого, економічна наука покликана займатися виробничими відносинами між агентами економічної дії, а також процесами подальшого обміну, розподілу і споживання економічного продукту.

Сучасне формулювання завдань економічної теорії, автором якої вважається англійський економіст Л. Роббінс, зводиться до дослідження раціонально організованої індивідуальної поведінки. Згідно Роббінсу, економічна наука не обмежується тільки вивченням матеріальної сторони економічних процесів, але повинна стати «наукою, що вивчає людську поведінку з точки зору співвідношення між цілями і обмеженими засобами, які можуть мати різне вживання» [1; С. 16]. Відмінною властивістю економічних феноменів цей учений вважає вимогу раціонального вибору, закладену в самій їхній структурі. Вчинення такого вибору у свою чергу неможливе без знання відносин між цілями і тими об'єктивними обмеженнями, які накладаються на засоби їх досягнення. Тут у стислому вигляді вже міститься формулювання моделі економічної людини як раціонального Максимізатора корисності. [1; С. 16 - 21].

Продовжуючи свій короткий екскурс, відзначимо, що в методологічному відношенні статус економічної теорії характеризується деякою подвійністю. Вона займає проміжне положення між природничими науками з відповідними їм точними математичними методами і науками соціальними, в яких використовується головним чином герменевтична методологія. Така подвійність переходить і на реалії, з якими має справу економічна теорія. З одного боку, це матеріальні відносини між людьми як виробниками різноманітних благ та послуг, що належить до культури в широкому розумінні цього поняття.

Однак так зрозуміла культура традиційно складає предмет так званих «наук про дух», до яких, в першу чергу, відносяться історія, соціологія, психологія та ін, і для яких характерна увага саме до унікальних і неповторних явищ і подій. Економічну ж теорію у сфері матеріальних відносин обміну цікавлять тільки стійкі повторювані тенденції та закономірності, що ріднить її з природничо методологією математичного зразка. Однак з цією групою наук вона, у свою чергу, не може розділити їх вимог до точності понять. Представник неокантіанської школи Г.Ріккерт, спеціально досліджував питання про співвідношення «наук про дух» і «наук про природу», поміщає економіку посередині між генералізуючими «науками про природу» та індивідуалізованими «науками про культуру», визначаючи її як єдину у своєму роді тотальну і ціннісну науку одночасно. Ціннісною вона є в тому сенсі, що її предметність не обмежується виключно матеріальною сферою людської діяльності, припускаючи також і увагу до духовних і аксіологічних підстав економічної практики. Генералізуючою ж її можна назвати в тій мірі, в якій вона не задовольняється простим описом безпосередньо спостережуваних економічних реалій, а узагальнює їх, формулюючи тим самим загальні теоретичні закономірності, принципи і об'єктивні закони економічних процесів.

Тут доречно було б звернутися до класичних міркувань А. Маршалла про особливий методологічний статус законів економічної теорії. Згідно з його поглядами, викладеним у трактаті «Принципи економічної науки», економічні закономірності принципово відрізняються від законів в сенсі природничих наук. Будучи наукою про людину, економіка, згідно Маршалла, не може приписувати своїми законами ту ж ступінь точності, як фізика чи математика. «Наука про людину складна і її закони неточні» - так звучить одна з тез, що висувається цим ученим [4; С. 25]. Справді: не існує таких економічних тенденцій, які діяли б так само стійко і були б настільки ж стабільні, як, наприклад, сила тяжіння. Замість цього вчений метафорично порівнює статус економічної теорії з прогностичним потенціалом такої науки як метеорологія, яка здатна передбачати динаміку досліджуваних нею процесів тільки з відомою часткою ймовірності. Економічні закони слід зіставляти з

законами морських припливів і відливів, а не з простим і точним законом тяжіння. Оскільки дії людей настільки різноманітні і невизначені, найкращі узагальнення тенденцій, які може зробити наука про поведінку людини, неминуче повинні бути неточними та недосконалими »[4; С. 88]. Завдання економічної науки, таким чином, полягає в ретельному дослідженні тенденцій людської поведінки і виявлення тих імовірнісних законів, яким вона підпорядковується.

Отже, будь-яка закономірність, виявлена і описана інструментарієм економічної теорії, носить імовірнісний характер. Саме ж значення терміна "закон" в даному випадку буде означати тільки саму загальну оцінку або узагальнення тенденцій, більш-менш достовірних, більш-менш визначених. Тому економічна закономірність за своїм методологічним статусом набагато ближче стоїть до теоретичних узагальнень наук про культуру. Викладене вище дає підстави зробити висновок, що в загальному сенсі економічні закономірності цілком можна зрозуміти як окремих випадок суспільних тенденцій, тобто як таке узагальнення, відповідно до якого від членів будь-якої соціальної групи за певних умов очікується певний образ дій. Специфіка ж узагальнень економічної теорії полягає в тому, що прогнозований образ дій в даному випадку вважається принципово вимірним.

Економіст має справу з тією областю людської поведінки, в якій спонукальні мотиви дій цілком можуть бути зведені до їх кількісного еквівалента (наприклад, ціна того блага, яким задовольняється дана потреба). Згідно точки зору Маршалла, предмет економічної науки складають відносини кількісно виражених видів задоволення природних потреб, а також сила спонукальних мотивів і стимулів, що впливають на формування економічних потреб. Такого роду редукція стає можливою завдяки особливості предмета економічної теорії.

Спонукальні мотиви людської поведінки цікавлять економіста не самі по собі, оскільки безпосередні суб'єктивні схильності і переваги взагалі непідвладні точним вимірам. Замість цього економічна теорія має справу тільки з зовнішніми проявами та результатами свідомих переваг, які виражаються в окремих, емпірично спостережуваних актах вибору. Різноманітні уподобання можна звести до спільного знаменника і порівнювати між собою лише остільки, оскільки аналізуються вони тільки побічно, за їх результатами, зафіксованими в економічній реальності. При цьому все, що є в цих бажаннях змістовно і якісно різного як би виноситься за дужки, - залишаються тільки формальні кількісні параметри та величини, відповідні «силі» (інтенсивності) порівнюваних потреб або стимулів. При такому підході різні види потреб, виражені однією величиною, приймаються за тотожні і, як наслідок, визнаються взаїмозамінними.

Це положення можна проілюструвати наступним прикладом. Два індивіди, матеріальний стан яких ми будемо вважати умовно рівним, у відповідності зі своїми індивідуальними потребами вибирають, кожен для себе, два різних блага. Передбачається, що для отримання цих благ вони витрачають однаковий робочий час. Соціолога та психолога в цій ситуації, швидше за все, зацікавлять, в першу чергу, причини, що лежать в основі відмінності цих індивідуальних переваг, структура мотивів і відповідні детермінуючі ці мотиви фактори. Інакше кажучи, ці дисципліни в якості свого предмета розглядатимуть індивідуальні, змістовні та якісні аспекти відповідних явищ. Економіст ж, в суворій відповідності зі специфікою свого предмета, повинен буде абстрагуватися від усіх цих фактів і звернути увагу лише на рівний обсяг матеріального добробуту і рівну кількість витраченої праці. За умови строго нормованого робочого часу обидва ці чинники зводяться до одного - до чисто кількісного грошового еквівалента.

У цьому сенсі економісту буде абсолютно байдужим питання, чому досліджувані індивіди вибрали два різні способи задоволення потреб, а також питання про те, як вони міркували в процесі формулювання своїх уподобань. Область його досліджень оформляється в той момент, коли вибір вже сформульований і здійснений, і ось тоді економічна наука констатує, що, строго кажучи, в даному випадку мала місце одна і та ж потреба, задоволення якої призвело до кількісно тотожному результату. Те ж твердження буде справедливим і по відношенню до ситуації, коли два індивіди витрачають на два різних блага одну і ту ж грошову суму. У цьому випадку поведінка індивідів також визнається однаковою, а «різні» блага (як і принесені ними задоволення) в рамках економічної науки, власне, втрачають всі свої відмінності.

Даний підхід, який був описаний вище на елементарних прикладах, базується на найважливішому для економістів теоретичному постулаті, згідно з яким, якщо потреба у благах різного змісту і якості породжує у осіб, що знаходяться в однакових умовах, рівні за силою і інтенсивністю спонукальні стимули до дії, то такі блага також визнаються рівними і взаємозамінними. Взагалі ж незалежність від процесу формування і подальшої зміни цілей економічної поведінки індивіда-найважливіша властивість економічних понять. Цілі і споживчі переваги, взяті в аспекті їх конкретного змістовного наповнення, є для економістів екзогенним елементом, розташованим за межами теорії. Вчений-економіст проводить свої дослідження в припущенні, що переваги можуть бути різними.

Що з цього може впливати? Мабуть те, що він завжди має справу з об'єктивними наслідками найбільш сильних і стійких спонукальних мотивів, що впливають на поведінку людини в господарській сфері. Загальна

форма всіх цих мотивів, за великим рахунком, тільки одна - бажання обміняти суму своїх зусиль на ті чи інші матеріальні блага. Має сенс підкреслити, що той факт, коли у агента економічної дії можуть бути ще й інші, так би мовити, не матеріальні інтереси (борг, особисті прихильності, дух змагання і т.п.), і це не має вирішального значення. Вчений-економіст зовсім не претендує на які-небудь аксіологічні висновки зі своїх досліджень. Ділення сфери поведінкової мотивації на так звані «високі» і «низькі» мотиви суперечило б науковому характеру економічного дослідження. Пристрасть до чесноти і жадання смачної їжі в рамках економічної науки взагалі є різнопорядковими явищами, причому тільки друге з них входить в область наукового аналізу, оскільки тільки воно з цих двох має певний кількісний еквівалент.

У цьому сенсі економічна теорія за самою своєю суттю є аксіологічно нейтральною. Підтвердження цієї тези знаходимо все у того ж Маршалла: «...самим стійким стимулом до ведення господарської діяльності служить бажання отримати за неї плату, що являє собою матеріальну винагороду за роботу. Вона потім може бути витрачена на егоїстичні або альтруїстичні, шляхетні або нищі цілі, і тут знаходить свій прояв багатосторонність людської природи. Однак основним мотивом виступає певна кількість грошей. ... Головні мотиви господарського життя можуть бути побічно виміряні в грошах» [4; С. 69].

Нейтральність економічного підходу має і ще один, соціальний аспект, що виражається в поняттях «норми» і соціальної «справедливості». Обсяг цих понять в економічній науці не може збігатися з визначенням: факти «нормальної» поведінки в економічному сенсі далеко не завжди є «справедливими» з більш загальної точки зору. Залежно від конкретної ситуації економіст повинен розглядати як «нормальні» такі факти, які навряд чи підпадають під категорію справедливих і «правильних» з етичної і соціальної точок зору. Наприклад, для найбідніших і малоосвічених верств населення «нормальним» в економічному сенсі слова є готовність виконувати низькооплачувану і малокваліфіковану роботу, оскільки об'єктивні закони ринку встановлюють пряму залежність між рівнем освіти, професійною кваліфікацією і рівнем доходу. Таку залежність при цьому слід розглядати як стабільну і довготривалу тенденцію розвитку економічної системи. «Наявність значної пропозиції робочої сили, завжди згодної виготовляти сірникові коробки за дуже низьку плату, представляється настільки ж нормальним явищем, як і викривлення кінцівок в результаті прийому стрихніну. Це одне з ... вельми плачевних наслідків тих тенденцій, закони яких нам належить дослідити» [4; С. 93].

Таким чином, поняття «норми» в економічній теорії, також будучи етично і оціночно нейтральним, виступає синонімом «закономірності» і означає всього лише переважання даних довгострокових тенденцій за певних умов. Можливість кількісного виміру того чи іншого положення справ виявляється самим фундаментом і гарантом науковості в досліджуваній галузі знання. «Застосування наукових методів та аналізу в економічній науці виникає лише тоді, коли силу спонукальних мотивів людини - а не самих мотивів - стає можливим приблизно виміряти тією сумою грошей, яку вона готова віддати, щоб отримати натомість бажане задоволення, чи, навпаки, тією сумою, яка необхідна, щоб спонукати її затратити певну кількість стомлюючої праці» [4; С. 70].

Грошовий еквівалент сили переваг, таким чином, становить основу поняття точності в економічній теорії, відмінної від аналогічного поняття, виробленого природничонауковим знанням. Оскільки економічна теорія все ж має справу з непостійними бажаннями і мінливими схильностями як елементами самої природи людини, нехай і вираженими кількісно, то вони можуть бути оцінені й виміряні завжди тільки приблизно, в рамках певної похибки і ймовірності. Це зовсім не означає ненауковість висновків даної дисципліни, але говорить про те, що тут ми маємо справу з іншими критеріями самої науковості, з іншими вимогами до строгості і точності методу. Ці нові вимоги відповідають самій природі тих реалій, з якими стикається економіст. Тому серед суспільних наук економіка по праву визнається найбільш точною сферою знання, оскільки економіста цікавить та практична сфера, яка є найбільш упорядкованою та систематизованою частиною людського життя.

Добуваючи собі засоби до існування, людина вступає в область, яка як ніяка інша припускає строгий облік, нормування і контроль. Для дослідника це означає можливість безпосереднього емпіричного спостереження і перевірки своїх гіпотез на основі порівняння з результатами спостережень інших дослідників. Ще одне важливе питання методології економічного аналізу - ступінь реалістичності, однією з її найважливіших передумов про раціональний характер дій індивіда. У повсякденному житті люди нерідко ставлять перед собою розумні цілі, вибираючи оптимальні засоби для їх досягнення. Але було б помилковим вважати, що вчений-економіст проектує цю гіпотезу на всю сферу людської поведінки в цілому. Будучи сам насамперед живою людиною, він звичайно ж обізнаний про вплив ірраціональних і просто поза-раціональних мотивів, бажань і спонукань на людську поведінку і вчинки. У повсякденному житті далеко не будь-яка дія є заздалегідь обдуманим результатом попереднього розрахунку.

Однак у власній галузі економічної науки індивідуальну поведінку, як правило, в тій чи іншій мірі обдумано. Відповідно до іманентних вимог цієї галузі життєдіяльності людина змушена вираховувати вигоди і

невигоди конкретної дії, перш ніж до неї приступити. Проте, і в цьому випадку рівень раціональності реального індивіда ще не дотягує до ступеня, припущень в моделі раціонального індивіда. У даній теоретичній моделі всі людські дії розглядаються в припущенні, як якби вони були повністю, від початку і до кінця раціональними. Можна, мабуть, зробити висновок, що тут ми маємо два ступені наближення до теоретичної моделі «економічної людини» - реальна людина в її повсякденному житті і вона ж, але вже в якості суб'єкта економічної практики; жодна з яких повністю з нею не збігається.

З цією обставиною пов'язаний гіпотетичний статус більшості закономірностей і моделей економічної науки. Зв'язок ідеальних моделей (наприклад, прогнозів, конструкцій, гіпотез) і реальних процесів в даному випадку носить більш складний і неоднозначний характер, ніж простий зв'язок причини і наслідку. Економіст вивчає слідства, які здаються результатом дії певних причин, але результат цей не абсолютний, а виникає лише за інших рівних умов і лише в тому випадку, якщо між причинами і прогнозованими в теорії наслідками не встають які-небудь додаткові реальні фактори приватного порядку. Посилання на те, що теорія працюватиме і передбачатиме реальні явища лише при «інших рівних умовах», в першу чергу доречно саме при економічному аналізі, який за необхідності буде розглядати ряд явищ в якості ізольованих сутностей. Це в свою чергу означає, що ніякі інші причини, крім повністю артикульованих в рамках тієї чи іншої гіпотези, не будуть братися до уваги.

Необхідно відзначити, що цілий ряд проблем економічного аналізу пов'язаний з тимчасовим фактором аналізованих явищ і процесів. Для того, щоб реально спостережувані в сьогоденні явища могли призвести до передвішених наслідків, часто має пройти досить багато часу. Однак при цьому і самі ці явища за даний проміжок часу можуть піддатися значним змінам. Отже, прогнозовані тенденції повинні володіти достатньою тривалістю, щоб або повністю розкритися в економічній практиці, або спростувати теоретичні викладки.

Лауреат Нобелівської премії в галузі економіки за 1988 М. Алле виділяє кілька взаємопов'язаних методологічних принципів економічної науки, особливу увагу приділяючи питанням методологічного розмежування математики і власне економічного аналізу. [2; С. 284 - 289]. Зупинимось докладніше на цих принципах.

1. Вивчення реальності науковими засобами неможливе без використання теоретичних моделей. При цьому процес формування моделі повинен містити в собі три послідовні стадії: а) висування обмеженого числа базових гіпотез, обслуговуючих модель; б) дедукція всіх можливих наслідків з базових гіпотез (із залученням логічного та математичного інструментарію); в) процедура емпіричної верифікації наслідків, тобто їх співвіднесення з економічними фактами, доступними безпосередньому спостереженню.

Друга із зазначених стадій формування теорії є чисто дедуктивною, тобто тавтологічною в логічному і математичному сенсі. Однак, як зауважує сам учений, з цього зовсім не випливає, що даною стадією можна знехтувати, оскільки наслідки деяких гіпотез можна, як правило, виявити тільки в результаті ретельного дедуктивного аналізу. Крім того, окремі математичні докази в рамках економічної теорії можуть бути надзвичайно елегантними і естетично привабливими. З іншого боку, якою б витонченою не був ланцюг математичної дедукції, кінцевою метою вченого-економіста все ж є адекватне і всебічне відображення теоретичними засобами власне економічної реальності, а не використання математичних моделей заради них самих. Крім того, вже на рівні першої стадії висування гіпотез вченому не обійтися, вважає Аллі, без аналітичного процесу, що спирається прямо або побічно на спостереження, і жодна система гіпотез не може бути прийнята, якщо вона прямо чи опосередковано спростовується даними спостереження. Критеріями корисності тієї чи іншої теорії повинні бути визнані два фактори: міра її подібності з реальністю і ступінь її зручності.

2. З двох теорій, що дають в рівній мірі адекватний образ реальності, перевагу слід віддавати тій з них, яка є більш простою.

3. Необхідні для будь-якої теорії спрощення і схематизація реальності не повинні означати спотворення досліджуваного предмета.

4. Гіпотези не повинні вибиратися «під теорію». Підкреслимо, що останній принцип вчений висуває в контексті все дедалі більшої математизації економічного знання, до якої він відноситься двоюко. «Використання складної математики не є саме по собі недоліком, але воно виправдано тільки тоді, коли цього вимагає вивчення реальності. У всіх інших випадках найкращими будуть найпростіші аналітичні методи. Розгортання вельми абстрактного математичного апарату нічого не дає економісту, якщо отримувана при цьому додаткова інформація ілюзорна, і воно не може виправдовуватися вивченням неіснуючих проблем» [2; С. 285].

На думку сучасного економіста, майбутнє економічної науки в цьому сенсі пов'язано із синтезом диференціального числення і теорії множин в тих областях економічного знання, в яких вони можуть надати найбільш швидке і просте рішення. Що ж стосується різноманітних економетричних ринкових моделей, то для Аллі вони є скоріше службовим засобом обґрунтування математичних теорій, ніж повноцінними моделями, що

© Рибка Н.М.

пояснюють функціонування власне ринкових систем. «Нерідко створюється враження, - пише вчений, - що економіка служить всього лише приводом для занять математикою і відповідність з реальністю приноситься в жертву красі доказів. Дуже часто засіб перетворюється на самоціль. Як це не парадоксально з наукової точки зору, незрівнянно більше уваги приділяється математичній розробці моделей, ніж розгляду їх структури і гіпотез з точки зору аналізу фактів. Колосальний «наплив» математики відсуває на задній план обговорення основних гіпотез, і багато авторів в більшій мірі стурбовані викладом суто математичних теорем, ніж аналізом реальних фактів» [2; С. 289].

Обмежимося лише одним прикладом: чисто економічного значення теорії ігор, яку Аллі також оцінює вельми скептично, вважаючи її викладки нереалістичними. Взагалі ж, на думку Нобелівського лауреата, в подібних випадках буває доречніше попередньо приділити увагу критичному розгляду поза-математичних постулатів, що лежать в основі всієї математичної теорії. Саме ця її частина, як правило, є найбільш реалістичною і по ній можна судити про концептуальні спроможності теорії в цілому. Якщо ж помилковими виявляються самі ці вихідні посилки, то витончені математичні процедури, виведення різноманітних наслідків з них тут вже нічого по суті не змінять: ці слідства будуть настільки ж помилковими, як і висновки, отримані за допомогою звичайної логіки. Виходячи з вищенаведеного зауважимо, що відповідність канонам формальної несуперечності, ще не є достатньою підставою для придатності тієї чи іншої економічної теорії. «Вихваляння формальної строгості приводить звичайно до одного результату: незрозуміння реальності» - такий, мабуть, головний методологічний висновок цього вченого [2; С. 289]. Як це можна прокоментувати? Мабуть, в даному випадку ми маємо справу з парадоксальною альтернативою сучасної економічної теорії: «істина або строгість». Під строгістю в даному випадку розуміється формальна строгість математичних і логічних тавтологій, які, на думку іншого авторитетного теоретика, Парето, нічого не додають до строгості чисто економічних доказів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Автономов В.С. Модель человека в экономической науке. / В.С. Автономов. - СПб.: Экон. шк. и др., 1998. - 229 с.
2. Алле М. Условия эффективности в экономике. / Морис Алле. - М.: Наука для общества, 1998. - 299 с.
3. Булгаков С.Н. Философия хозяйства // Булгаков С.Н. Соч.: В 2-х т. Т. 1. - М.: Наука, 1993. - С. 47-297.
4. Маршалл А. Принципы экономической науки: В 3-х т. / Альфред Маршалл Т. I. - М.: Прогресс-Универс, 1993. - 415 с.

Рибка Н.М. – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, політології, психології та права Одеської державної академії будівництва та архітектури.

УДК 378.14

ФІЛОСОФСЬКІ ДИСЦИПЛІНИ В СКЛАДІ ІНТЕГРОВАНОГО КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОГО КУРСУ В ТЕХНІЧНОМУ ВУЗІ

В статті висвітлюються та визначаються особливості впровадження кредитно-модульної системи в технічних ВНЗ.

Ключові слова: Болонський процес, інтеграція, інтеграційні процеси, кредитно-модульна система навчання.

ФИЛОСОФСКИЕ ДИСЦИПЛИНЫ В СОСТАВЕ ИНТЕГРИРОВАННОГО КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОГО КУРСА В ТЕХНИЧЕСКОМ ВУЗЕ

В статье освещаются и определяются особенности внедрения кредитно-модульной системы в технических ВУЗах.

Ключевые слова: Болонский процесс, интеграция, интеграционные процессы, кредитно-модульная система обучения